

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФУНДАЦИЯ**

ТЕОРИЯ НА ВЪЗПИТАНИЕТО И ДИДАКТИКА

АДАПТАЦИЯ НА МЛАДИЯ НАЧАЛЕН УЧИТЕЛ КЪМ ПРОФЕСИЯТА

Гая Бонева

Педагогическият труд е особен вид труд, поради сложността и спецификата при неговото реализиране. Той протича при динамични, неповторими условия, разгръща се при многостранни взаимодействия със субекти, които имат различни възрастови особености, подготовка, опит, нагласи, ценности. Начинаещите учители трябва да са придобили във ВУЗ необходимата компетентност – обща, както и за конкретни образователни дейности, за професионални области и социални сфери.

Учителите срещат трудности от различен характер в началото на практикуване на професията, при осъществяване на педагогическата дейност. Във връзка с това е необходимо по-целенасочено да се изяснят въпросите за адаптацията на начинаещите учители в реална училищна среда и особено внимание да се отдели на възможностите за вграждане в професията.

Цел на изследването: Да се анализира процесът на адаптация на началните учители към реалната практика на началното училище.

Задачи:

1. Да се определят основните направления, в които се разгръща адаптацията на започващите учители в началното училище.
2. Да се очертаят трудностите, които срещат учителите в началото на своята професионална кариера в образованието.
3. Да се разкрият последователно етапите през, които преминава адаптационният процес на учителите в началното училище

4. Да се определят възможности за преодоляване на затрудненията, чрез осъществяване на разгърната теоретическа и практическа подготовка във висшето училище, а впоследствие и в условията на началното училище.

Обща теоретична постановка

Същност на въпроса за адаптацията на началния учител към училищните условия

Постъпването на учителя в училище е важен момент в неговия живот и начало на неговата професионална реализация. Очакванията са за продуктивна педагогическа дейност, за добри взаимоотношения с учениците, с другите учители, с родителите. Анализът на педагогическия труд на започващите учители показва, че те са подготвени добре теоретически. Същевременно обаче се оказва, че учителите срещат определени трудности – при провеждане на урочните дейности, при организация на образователната среда, при общуване с децата, родителите, другите участници в педагогическото пространство. Започвайки работа всеки учител трябва да се адаптира както към изискванията на работата, така и към учениците и другите субекти в образователното пространство.

Според съвременните изследвания в педагогиката и психологията процесът на адаптация на учителя трае от няколко месеца до няколко години. Това е период на приобщаването на учителя към учителската общност, на придобиване на самочувствие на учител и желание пълноценно да се реализира. Това е време за постепенно разгръщане на личностните потенциални възможности и утвърждаване на собствен стил на педагогическа дейност.

Подготовката, получена във ВУЗ, осигурява добра основа за успешен старт на начинаещите учители, но е необходимо натрупване на опит за провеждане на успешна преподавателска дейност, за справяне с възникващите трудности при взаимодействията най-вече с учениците и родителите.

За успешната професионална реализация е необходимо началният учител непрекъснато да обогатява своята педагогическа, психологическа и методическа подготовка, което рефлектира върху професионалния му опит и професионално развитие.

Процес на адаптация към професията

За адаптацията към учителската професия има значими изследвания на много учени. В нашата страна – на Стоянка Жекова, Елиана Пенчева,

М. Михайлов, Яна Мерджанова, Елена Господинова и др., други – Кан Калик, А. Болдирев, Ш. Амонашвили, Робърт Славин, и др.

В най-общ план адаптацията към професията се разглежда като сложен процес на осъществяване на равновесие между характеристиките на личността и характеристиките на професията.

Приема се от учените, че адаптацията на учителя е процес, при който се създава сходство между характеристиките на професията и своеобразията на индивидуалността на учителя (Е. Господинова). Адаптацияният процес е сложна система от връзки и отношения на младия учител с другите учители и учениците, с родителите и другите участници в училищното пространство, с представителите на различни звена, имащи отношение към образователните дейности, провеждани с учащите се.

Основни затруднения, възникващи при адаптацията

От проведените изследвания и от наблюдения в практиката може да се определят основните направления, в които срещат трудности начинаещите учители.

В най-общ план проблемите са свързани със следното:

- организация на собствената дейност;
- организиране на дейностите на учениците;
- общуване с учениците;
- поддържане на дисциплината в класа;
- общуване с другите учители и родителите.

Според Кан Калик основни затруднения при общуването в училище са (Кан Калик, 48–50):

- при адаптиране към атмосферата на педагогическия труд;
- при организиране на взаимоотношенията в училищната общност;
- при първото запознаване с учениците;
- при изучаването и опознаването им;
- при организиране на контактите с класа;
- при определяне на правилния тон и стил на общуване;
- в контактите с “трудните ученици”;
- при управление на собственото поведение;
- при използване на средствата за общуване;
- при общуване в разнообразни ситуации;
- при емоционално превключване и адекватно реагиране в конкретни ситуации;
- при насочване и управление на общуването;

- при определяне на собствен емоционален стил на общуване;
- при предразполагане на децата за доверителна беседа;
- при реализиране на педагогическата наблюдателност;
- свързани с развитието на педагогическо въображение;
- по отношение на проява на педагогически такт;
- самокритично оценяване на собственото педагогическо общуване с децата и др.

Условия за успешна адаптация на младия учител

За адаптационния процес значение имат следните компоненти: време, характер на адаптацията, трудности, удовлетвореност от специалността, удовлетвореност от извършваната дейност, от условията на труд и възможности за реализиране на професионалните функции и др.

Приема се, че времето за адаптация на учителите зависи от следните фактори и условия:

- психолого-педагогическа подготовка;
- методическа подготовка;
- умение на учителя да се впише в съответния колектив;
- индивидуално-личностни особености;
- социално-психически климат в учителския колектив;
- възрастови и индивидуални особености на учениците, с които работи учителят;
- материални, социално-психологически условия на труд.

Някои възможности, които могат да се използват, за да се осъществи плавен период на адаптация на младите учители в началното училище

Изясняването на този въпрос предполага да се направят някои диференциации. Първо: да се разкрият възможности, които съществуват още по време на обучението във ВУЗ и второ: възможности, които съпътстват процеса на професионална реализация в началното училище.

Възможности, които може да се реализират още във висшето училище, по време на обучението във висшето училище

- добра теоретическа и практическа подготовка във висшето училище за професията и конкретната специалност, създаване у студентите на нагласа за работа в училище и с малки ученици;
- натрупване на практически опит още по време на следването във ВУЗ. Това зависи от добрата организация на професионално-прак-

тическото обучение – хоспитиране по теория на възпитанието и дидактика, по методиките на отделните дисциплини, рационално организиране на времето на практиките – текуща, преддипломна практика. Добър опит се натрупва и чрез включване в процеса на обучение (още от първи курс) на разнообразни индивидуални, групови, теоретически и практически задачи, свързани с конкретни проблеми на образователните взаимодействия в началното училище.

Възможности, които могат да се осъществят при взаимодействията висше училище – начални училища

– по-тясна връзка с базови начални учители още по време на обучението във висшето училище;

– участие в различни образователни и квалификационни дейности на базовите училища;

– запознаване с особеностите на методическата работа в базовите училища (работа на методическото обединение на началните учители, учебна и училищна документация – годишен план на училището, годишни тематични разпределения на опитни базови учители, с работата на методическия кабинет на училището);

– проучване и анализиране на методически разработки, свързани с работата в началното училище, на методическа литература по учебните предмети, включени в съдържанието на обучението на начален училищен етап.

Възможности, които съществуват в началното училище, в процеса на активно навлизане на учителя в професията

– посещаване на уроци на опитни учители, запознаване с тяхната образователна и възпитателна дейност, открояване и анализиране на положителните моменти; на проблемни ситуации и затруднения;

– развитие на рефлексивните умения на младите учители, което предполага формиране на умения да анализират собствената си дейност, умения да диагностицират и прогнозираят тенденциите в развитието на процесите. Изисква се достигане до определено равнище на наблюдателност, критичност, самокритичност, желание и нагласа за промяна, иновативност, доброжелателност към препоръките на другите (училищни ръководители, колеги, родители, методисти и др.).

Изграждане на собствен стил на работа и общуване с учениците като предпоставка за успешна адаптация

При общуване с учениците и особено в началните класове не може да се спазва определена рамка, в която да протичат взаимодействията,

но трябва да се има предвид създаването на подходяща педагогическа дистанция.

Много важно е изграждането на собствен стил на работа, даващ възможност да се извият най-добрите характеристики на учителя и същевременно да се постигне адекватност спрямо особеностите на малките ученици. Стилът на взаимоотношения с учениците се формира постепенно в хода на различните урочни, училищни и извънучилищни дейности.

Етапи в професионалното развитие

В изследванията се доказва, че в процеса на професионално утвърждаване, начинаещите учители следват следните етапи:

- първа степен – подражаване на педагогическите образци в творческото усъвършенстване на начинаещия педагог;
- съвместна подготовка и провеждане на различни учебно-възпитателни мероприятия с другите учители;
- натрупване на собствен опит, изграждане на собствен стил на работа;
- педагогическо майсторство – това е понятие и абстрактно и конкретно. То е единство от знания и опит, творчески подход към образователните дейности, създаване на условия и стремеж към оптимално развитие на учениците. И може би най-характерната черта на педагогическото майсторство е творческото отношение към работата, стремеж учителят да стане творец.

Основни тенденции в процеса на адаптация на учителите

Проведени изследвания у нас в последните 30 години доказват интересни тенденции в процеса на адаптация на учителите към училището (Ст. Жекова, М. Андреев, Е. Пенчева, М. Михайлов, М. Харгарски, Е. Господинова):

– Младите учители навлизат в професията поетапно. Приема се, че първите три години са най-трудни в процеса на адаптация. Поради това някои автори правят опити да анализират феномена “трета адаптационна година”.

– Най-ниско оценявано професионално-значимо качество на младите учители като реалност се оказва педагогическата общителност с елемент на емпатия. Има се предвид, че тя е недостатъчно педагогически насочена и осмислена.

– Най-динамично се усвояват комуникативните умения, като проведените изследвания сочат, че до третата година те сравнително добре се овладяват.

– По-лесно се усвояват уменията за ръководене на регламентирани форми в училище – уроци, кръжочни форми.

– Организаторските умения се усвояват сравнително бързо. Значително по-късно се формират конструктивните умения (да целенасочват своите взаимоотношения, да предвиждат развитието на провежданите педагогически форми и ситуации, да програмират дейностите, съобразно тяхната ефективност, да проектират индивидуалното развитие на всеки ученик, да оценяват собствения си опит).

При взаимоотношенията с учениците най-голяма трудност се среща при формиране на гностическите умения. Това са умения да се проучват потребностите и мотивите на учениците, техните индивидуални особености и личностни характеристики, умения за анализ на собственото взаимодействие с учениците, на собствените достойнства и дефицити, проучване на общественото мнение в групата, с която се работи и на другите „значими” за учителя общности.

От изследванията става ясно, че процесът на усвояване на професионално-значими качества от учителя се разгръща в следната последователност във времето на упражняване на професията: първо – комуникативни, след това – организаторски, конструктивни, и най-накрая гностическите способности.

Освен това е необходимо да се разкрият какви са водещите мотиви за насочване и упражняване на професията. В специализираната литература, а и в практиката се посочват следните: любов към децата и желание да се работи с тях, съдържанието на работата, което представлява интерес и за което учителят има познание, емоционалната привлекателност на работата т.е. да се работи това, което носи радост и удовлетворение.

Учителската професия е трудна и удовлетворението твърде рядко е пълно, защото другите натоварват учителя със своите очаквания, претенции, изисквания, което създава допълнително напрежение в неговото ежедневие и се отразява върху отношението към професията.

Отношението към професията отразява ценностната позиция на учителя. Тя се обуславя от следните значими компоненти: възможности за навлизане в професионалната дейност, възможностите, които професията предоставя за личностно развитие и утвърждаване, за кариерно развитие и професионално израстване.

Една от най-важните характеристики на учителската професия е, че учителят проектира себе си в професионалната дейност. Както посочва Р. Вълчев “личността на учителя се вгражда в професията”.

Професионалната позиция на учителя е стабилна, когато се определя от любовта към работата и от любовта към децата.

Всеки начален учител, който иска да стане добър професионалист трябва да си отговори на въпроса идентифицира ли себе си с професията. Това е важно условие за отговорно, съзнателно отношение към педагогическата дейност. Разбира се, в началото на учителската работа е трудно, осъзнават се пропуски, проблеми, но това постепенно се преодолява. С увеличаване на професионалния опит се достига до педагогическо усъвършенстване, което дава отражение и върху професионалната удовлетвореност от упражняваната професия.

Може би едно от най-важните направления, свързано с успешната адаптация на учителите, е подборът на студенти за учителските специалности. При приема на студенти за специалностите *Предучилищна и начална училищна педагогика, Начална училищна педагогика и чужд език* трябва да се отчитат потенциалните възможности и нагласа за упражняване на педагогическа дейност, за работа с деца.

При професионално-практическата подготовката на студентите, които придобиват учителска правоспособност, трябва да има добре обоснована система – задълбочени общи и специфични знания, изграждане на умения за планиране и организиране на образователните дейности, придобиване на умения за контрол на протичащите взаимодействия, за общуване с учениците, учителите, родителите и може би в най-голяма степен – нагласа за работа в училище, с деца и учаци.

Учителската професия е сложна, трудна, но дава големи възможности за разгръщане на творческия потенциал на личността. До висока степен на педагогическо майсторство може да се достигне, когато работата е подкрепяна от колеги, училищно ръководство, родители, обществени институции и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Андреев, М.* Образование и личност. Педагогическа социология. С., 1999, 2005.
2. *Андреев, М.* Процесът на обучение. Дидактика. С., 1998, 2005.

3. *Атанасова, М.* Дидактически проблеми на професионално-практическата подготовка на началните учители. С., 1995.
4. *Белова, М., Н. Бояджиева, Г. Димитрова, Кл. Сапунджиева.* Теоретични основи на възпитанието. С., Веда Словена-ЖК, 1997.
5. *Бонева, Г.* Основи на началната училищна педагогика. В. Търново, 2004.
6. *Бонева, Г.* Професионално-практическата подготовка на студентите – бъдещи начални учители. В. Търново, 2004.
7. *Бонева, Г.* Образователният процес в началното училище. В. Търново, 2004.
8. *Бонева, Г.* Ученикът като активен субект във възпитателните взаимодействия. В. Търново, 2004.
9. *Василева, Е.* Детето в началното училище. С., 2004.
10. *Василева, Е.* Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства. С., 2004.
11. *Василева, Е.* Урокът в началното училище. С., 2005.
12. *Герджиков, К.* Дидактическа същност на преподаването. С., 1999.
13. *Герджиков, К.* Същност и специфика на обучението в началното училище. – Начално образование, 1998, № 2.
14. *Денев, Д.* Педагогика за началните класове. Втора част. Дидактика. Благоевград, 1983.
15. *Десев.* Речник по психология. С., 2005.
16. *Димитров, Л и др.* Теория на възпитанието. София, Аскони, 2005.
17. *Димитрова, Г.* Педагогическото общуване при възпитателния процес. С., 1996.
18. *Димитрова, Г.* Образователните взаимодействия с децата на 21 век. В. Търново, 2009.
19. *Жекова, Ст.* Психология на учителя. С., НП, 1984.
20. *Жекова, Ст.* Идентификацията на учителя с учениците. – Педагогика, 1998, № 2, 30–39.
21. *Искрев, Д.* Основи на професионалното ориентиране. Благоевград, 2000.
22. *Колишев, К.* Професионални умения на учителя и тяхното оценяване. – Педагогика, 2006, № 3.
23. *Люблинска, А.* Детска психология. С., 1992 г.
24. *Мерджанова, Я.* Аксиологически равнища на професионалната подготовка. – Педагогика, 2004, № 3.
25. *Мерджанова, Я.* Начало на кариерата – как би постъпил Макиавели. – Педагогика, 2004, № 1.
26. *Мерджанова, Я.* Професионална педагогика – в традиция и перспектива. С., 2004.

27. *Мерджанова, Я.* Професионалното и кариерно развитие в структурата на една академична проблематика. – Педагогика, 2003, № 7.
24. *Миленкова, В.* Учителят. Социологически портрет. С., Образование – ООД, 1997.
24. *Национална програма* за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006–2015 г.).
24. *Петров, П.* Дидактика. С., 1998, 2005.
25. Професиограма на началния учител. Под ред. на Ст. Жекова, С., 1984.
28. Учебни програми за I, II, III, IV клас на СОУ. С., МОН, 2001, 2002, 2003.

АДАПТАЦИЯ НА МЛАДИЯ НАЧАЛЕН УЧИТЕЛ КЪМ ПРОФЕСИЯТА

ГАЛЯ БОНЕВА

Резюме

В статията се разглеждат основните проблеми при адаптацията на младите начални учители към професията. Разкриват се направления на работа за осъществяване на успешна адаптация. Представени са възможностите, които съществуват още при обучението във висшето училище и дейности, които могат да се реализират в учебните заведения. Анализирани са етапите в професионалното развитие и тенденциите в усвояване на професионално-значимите качества във времето на упражняване на професията – комуникативни, организаторски, конструктивни и най-накрая гностически.

THE ADAPTATION OF THE YOUNG PRIMARY- SCHOOL TEACHER TOWARDS THE PROFESSION

GALIA BONEVA

Summary

Summary: in the research is analyzed the adaptation of the young primary-school teacher towards the profession. The point is over the problems, the difficulties and the opportunities that have in the university and some ways for avoiding them in the primary school.